

El carlisme catalanista a la fi del segle XIX: Joan Bardina i «Lo Mestre Titas» (1897-1900)¹

per Jordi Canal*

Carlisme i catalanisme mantingueren a la darrerria del segle XIX unes relacions sempre complexes, conflictives en ocasions. Lluitaven, al cap i a la fi, per uns espais polítics parcialment coincidents. Malgrat aquesta complexitat la majoria de les anàlisis de què disposem a hores d'ara sobre aquesta qüestió ens ofereixen fórmules senzilles —sovint simplistes— per a mostrar el carlisme català com un dels graons que condueixen inexorablement, gairebé de manera natural, al catalanisme. Aquest va ser en els anys setanta un dels temes privilegiats per la historiografia neocarlina vinculada al projecte carles-huguista i, encara a l'actualitat, al marge de l'anterior aventura, podem trobar-lo en algunes argumentacions massa condicionades per apriorismes ideològics.² Resulta ben evident que hi hagué transvasaments des del carlisme cap al catalanisme en el tombant de segle, com també que alguns carlistes eren catalanistes, però no es tractava ni de situacions naturals ni menys encara fàcilment interpretables. A fi i a efecte de mostrar la complexitat d'aquests fenòmens resseguiré en les planes que segueixen la trajectòria de Joan Bardina, un jove publicista carlí que, anys després dels que aquí es tracten, seria conegut no pas per aquesta faceta, ans per la de pedagog vinculat al projecte de Prat de la Riba. Els seus estudiosos s'han centrat, així, en l'etapa que s'inicia a la darrerria de 1902 amb la campanya pedagògica a «La Veu de Catalunya», tot deixant en un segon terme els anys precedents.³ A través de l'activitat de Joan Bardina entre 1895 i 1904, però sobretot entre 1897 i 1900 —els anys del setmanari «Lo Mestre Titas»—, s'analtzaran les tensions generades entre carlins i catalanistes i, així mateix, entre els mateixos carlins, tant pel tema regionalista com per les opcions a prendre en la delicada conjuntura de la crisi finisecular. Només amb estudis aprofundits de personatges com Bardina o com Marià Vayreda o com altres que apareixeran en

* Universitat de Girona

1. Aquest article és una versió reduïda de l'última part de la meua tesi doctoral *El carlisme català dins l'Espanya de la Restauració, 1875-1900* (Universitat Autònoma de Barcelona, 1994), vol. II, fs. 193-285.

2. Cf. Jordi CANAL, *El carlisme. Notes per a una anàlisi de la producció historiogràfica del darrer quart de segle (1967-1992)*, dins *El carlisme. Sis estudis fonamentals* (Barcelona 1993), especialment ps. 13-19.

3. Cf. Joan Bardina i Castarà, *Dades recollides per alumnes de l'Escola de Mestres* (Barcelona 1959); Buenaventura DELGADO *et alii*, *Joan Bardina: un revolucionari de la pedagogia catalana* (Barcelona 1980), ps. 9-23, i Josep GONZÁLEZ-AGAPITO, *Pròleg*, dins Joan BARDINA, *El règim de llibertat dels escolars i altres escrits* (Vic 1989).

les planes que segueixen; o de publicacions com «Lo Mestre Titas» o «Lo Geni Català», o, entre altres, de polèmiques i disputes ben abundants, es podran entendre de manera més acurada les relacions establertes entre carlisme i catalanisme en uns anys decisius per a la conformació de la Catalunya del segle XX.

El jove Bardina: carlí, seminarista i poeta

A la darrereria de 1897 veieren la llum a la revista mensual «Biblioteca Popular Carlista» un parell d'articles de Joan Bardina, d'estil agressiu i poc madurats, dedicats al catalanisme. Bardina, que signava amb el pseudònim «Valcarlos» —un nom carregat de simbolisme, un veritable lloc de memòria carlina, ja que per aquell indret el pretendent Carles VII havia creuat la frontera en 1876 camí de l'exili—, es proposava de portar a terme tot un seguit de consideracions sobre el catalanisme que, pel fet de defensar *«nuestras viejas libertades, no puede menos de tener alguna relación con el tradicionalismo, cuyo Augusto Jefe ha prometido solemnemente restaurar nuestros fueros seculares»*. L'anàlisi del cos i l'esperit del catalanisme ocupava el primer dels escrits. Es tractava, començava argumentant Bardina, d'un compost diferent dels partits polítics perquè no disposava ni de bases —*«¿Qué trabajador lee sus periódicos? ¿Qué obrero frecuenta sus círculos? ¿Qué miembro de la clase baja asiste a sus asambleas?»*—, ja que aquestes eren o bé carlines o bé republicanes, ni tampoc de dirigents. Només en formaven part unes quantes dotzenes de periodistes, advocats i estudiants: *«Unos cuantos hombres, casi todos de algún talento; pero todos (sin casi) nada prácticos.»* La pretensió catalanista de salvar com més aviat millor Catalunya sense aquests dos ingredients era una bogeria: si el poble no exigia els furs mai no s'aconseguïrien, i si no hi havia caps tampoc no existiria ni unió ni força. Tanmateix, fins i tot en cas de triomf, mai no podria satisfer les aspiracions del poble, ja que estava marcat pel liberalisme. De tota manera, es demanava l'autor, quina necessitat hi havia de recórrer al catalanisme si ja hi havia un partit, el carlí, que a més de la unitat catòlica i la monarquia tenia per lema els furs. La inutilitat del catalanisme restava, per tant, palesa.⁴ Si en el primer article Bardina creia haver demostrat que el catalanisme era erroni en el nivell teòric, en el segon, per tal de reblar el clau, pretenia d'argumentar que *«no podía menos de ser en la práctica rematadamente malo»*. Era pernicios tant en el nivell de la religió —no acompanyar la reivindicació dels furs amb la de la unitat catòlica, tot acceptant la teoria liberal, contribuïa a la indiferència religiosa—, com en el de la pàtria. La indiscriminada crítica a la política generava una disminució de les adhesions als «partits honrats». En aquest sentit, els «sectaris» —així els anomenava en algunes ocasions Bardina— havien fet molt mal al carlisme. L'efecte més deplorable d'aquestes tesis era, no obstant això, l'enemistat que havien provocat entre els pobles castellà i català. La solució no passava per combatre el catalanisme fins a la seva desaparició, ans per retornar-lo al seu espai propi —*«sea la escuela catalanista*

4. VALCARLOS [Joan BARDINA], *El catalinismo*, «Biblioteca Popular Carlista» [=«BPC»], XXVII (setembre de 1897), ps. 10-18. El pseudònim «Valcarlos» fou emprat habitualment per Joan Bardina a la darrereria del segle. No especificarem, per tant, l'equivalència cada vegada que sigui citat en les notes que segueixen.

escuela literaria, escuela científica, escuela artística, escuela histórica», escrivia Bardina—, totalment apartat de la política. La recomanació era ben clara: «*Dejen, pues, esos sectarios la política y sean catalanistas como lo son Verdaguero y Torras y Bages.*» En cas de seguir aquests consells, els carlins els donarien suport, però, «*si, como presumo, continúa metiendo la pata donde no le importa; si se queda como es hoy, por obra y gracia de cuatro jóvenes que le han transformado por completo, debemos combatirle sin tregua.*»⁵ Aquests dos treballs del jove Joan Bardina posaven les bases per a una extensa i interessant producció sobre el catalanisme, més afinada i expositiva, en especial entre els anys 1899 i 1900.

El catalanisme, tanmateix, ja havia estat el blanc de Bardina uns quants anys abans, malgrat que puntualment i en forma de versos. Al setmanari satíric carlí «El Voluntario» va veure la llum el mes d'abril de 1895 un poema titulat *Epitafios*, dividit en cinc parts dedicades, respectivament, a les víctimes de 1835, als màrtirs de Melilla, als partits republicans, al catalanisme *sui generis* i al vaixell «Reina Regente», enfonsat a l'oceà. L'epitafi de la tomba del catalanisme feia així:

*«Aquí los muy raquíticos despojos
Yacen de un infantil catalanismo,
Que no hizo más, cuando cerró sus ojos,
De un abismo caer en otro abismo.
Aprended los que así no habéis obrado:
Vencer quería audaz y le vencieron;
Aplastar se propuso y fue aplastado;
Abrir tumba al rival y... ésta le abrieron.»⁶*

No era ni la primera ni tampoc la darrera col·laboració literària del jove poeta en aquest setmanari. En un número anterior havia aparegut la poesia d'aires becquerians *Desengaño y esperanza* —«*¿No es verdad que después de tanta farsa, / Don Carlos volverá?*»—, i més endavant veurien la llum *A mi novio*, on una jove neta explicava que mai no podria estimar un liberal, i alguns poemets més, tots de tipus satíric-polític, dedicats als conservadors o als socialistes.⁷ La desaparició d'«El Voluntario» no fou un obstacle perquè Bardina seguís publicant poesies i composicions literàries. Altres periòdics, com el setmanari «El Nuevo Cruzado», òrgan de la Joventut Carlista de Barcelona, els acolliren a les seves planes.⁸ Tanmateix, l'aparició a principi de 1897 del setmanari editat pels carlins de Vilafranca del Penedès «Lo Geni Català» li va permetre de publicar els

5. VALCARLOS, *Mis sobre el catalanismo*, «BPC», XXVIII (octubre de 1897), ps. 26-31.

6. VALCARLOS, *Epitafios*, «El Voluntario» [=«EV»] (27-IV-1895), p. 3.

7. VALCARLOS, *Desengaño y esperanza*, «EV» (13-IV-1895), p. 2; *A mi novio*, «EV» (11-V-1895), ps. 6-7; *Una sesión (?)*, «EV» (1-VI-1895), ps. 3 i 6; *A D. Antonio Cánovas del Castillo en el día de su Santo*, «EV» (8-VI-1895), ps. 6-7, i *Modus vivendi*, «EV» (6-VII-1895), ps. 3 i 6. El que segurament devia ser el tercer poema enviat per Bardina a «El Voluntario», però, no va ser publicat, ja que, tal com la redacció va comunicar-li, era un clar motiu de denúncia i presó. Cf. *Correspondencia de la Redacción*, «EV» (4-V-1895), p. 7.

8. Cf. VALCARLOS, *Nuestro gozo en un pozo o dos monólogos*, «El Nuevo Cruzado» [=«ENC»] (23-I-1897), ps. 2-3; *A las ruinas de... un convite*, «ENC» (30-I-1897), p. 3, i *A los Príncipes de Roviano en el día de su feliz enlace*, «ENC» (27-II-1897), p. 1.

seus treballs literaris en català. Només variava la llengua, ja que es continuava tractant —amb alguna escadussera excepció— de poemes de clar contingut polític. Així, a *Al patró d'Espanya* invocava sant Jaume per tal que alliberés la pàtria dels mals que l'afligien, derivats de la dominació liberal;⁹ a *Alerta!*, de setembre de 1897, ens trobem davant un poema contagiad per l'agitació que es començava a viure en aquells moments en determinats sectors del carlisme;¹⁰ a *A Carlos VII, en lo dia del seu sant*, finalment, Bardina feia un oferiment de la seva vida al pretendent Carles:

«Preneu, no obstant, Senyor, de quant dispo;
tot en eix dia a vostres peus ho poso;
des d'avui tot està a vostre servei.
Mon cos, que és tot quant tinc, és poca cosa...
però corre per ell sang generosa,
disposada a llençar-se per son Rei!»¹¹

Els joves carlins estaven necessitats d'aquesta mena de reafirmacions per tal de compensar la seva no participació en les guerres dels decennis anteriors.

L'aparició d'aquests darrers poemes coincidí amb la dels articles sobre catalanisme a la «Biblioteca Popular Carlista». Joan Bardina, que havia nascut a Sant Boi de Llobregat el 27 de maig de 1877, tenia, llavors, vint anys. Els darrers mesos de l'any 1897 i els primers de 1898 resultaren decisius en la seva vida: va publicar els seus primers articles publicístics en una revista prestigiada en l'univers carlí, a més d'iniciar assídues col·laboracions en dues publicacions en català i ferventment regionalistes, «Lo Geni Català» i «Lo Mestre Titas»; intensificà la seva presència en l'engranatge del partit carlista i, finalment, va deixar de manera definitiva el Seminari de Barcelona. Bardina, que havia ingressat en aquesta institució a deu anys, l'edat mínima requerida, compatibilitzava des de 1896 els estudis al Seminari en condició d'extern amb els necessaris per al títol de batxiller, que aconseguí l'any 1899 a l'Institut de Girona. Amb posterioritat va cursar les assignatures de la llicenciatura, a més d'obtenir el títol oficial de mestre. En 1904 es llicencià en filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona.¹² Els darrers mesos de 1897, Joan Bardina participà activament en els intents de crear una Joventut Escolar tradicionalista a Barcelona, a imatge de la de Madrid.

9. VALCARLOS, *Al Patró d'Espanya*, «Lo Geni Català» [=«LGC»] (25-VII-1897), [p. 2]. Cf. també *Recorts (Al Excmo. Sr. Marqués de Tamarit)*, «LGC» (5-IX-1897), [p. 2], i de temàtica no política, *Lo més bell*, «LGC» (18-VII-1897), [ps. 2-3]; *Una tragèdia*, «LGC» (3-X-1897), [ps. 1-2], i *La física*, «LGC» (21-XI-1897), [p. 2].

10. «Carlins que ho sou de cor! S'acosta el dia / l'hora de Déu ja està ben a la vora; / de les vindicacions s'acosta l'hora; / netegeu los fusells amb alegria. / De la restauració la dinastia / res restaura, ans bé tot ho empitjora... / Qui és avui a Espanya el qui no plora? / Qui és lo qui als mals governs no odia? / Això se'n va, és veritat, però amb marxa lenta; / és necessari doncs dar-li una empenta; / i l'hora de donar-li no és llunyana; / Germans meus de la terra catalana, / que no us atrapi el toc de la corneta / sense un trabuc, o un sabre o una escopeta.» VALCARLOS, *Alerta!*, «LGC» (19-IX-1897), [p. 2].

11. VALCARLOS, *A Carlos VII, en lo dia del seu Sant*, «LGC» (4-XI-1897), [p. 2].

12. El 1905 va sol·licitar un trasllat d'expedient a Madrid per tal de cursar el doctorat. Cf. l'expedient acadèmic de Joan Bardina a l'Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona.

La segona quinzena de novembre i primera de desembre d'aquell any se celebren diferents reunions al Cercle Tradicionalista de Barcelona amb aquest objecte, les quals a la fi donaren lloc a una junta interina i al manifest *A los estudiantes tradicionalistas del distrito universitario de Barcelona*. Bardina n'era un dels signants.¹³ Notícies posteriors aparegudes a la premsa de Madrid i Barcelona sobre l'adhesió de seminaristes a les joventuts escolars i d'eclesiàstics a la persona de don Carlos motivaren la intervenció del ministre de Gràcia i Justícia davant la Nunciatura i, consegüentment, l'apertura d'investigacions a les diòcesis catalanes. Alejandro Groizard, preocupat pel desenvolupament organitzatiu del carlisme, sol·licitava del nunci apostòlic una resolució ràpida i discreta de l'enrenou provocat per un suposat document d'adhesió a don Carlos de 96 alumnes d'un seminari de la província eclesiàstica de Tarragona. La carta duia data de 30 de setembre, igualment com la que Tomàs Costa i Fornaguera, arquebisbe de Tarragona, trameté al nunci, notificant-li que les suposades adhesions de seminaristes i de sacerdots no havien sortit de la seva diòcesi. En la seva resposta a Groizard, el nunci assegurava que les investigacions ja havien començat, mentre que en la que trameté a l'arquebisbe de Tarragona li demanava que estengués les seves investigacions a tota la província eclesiàstica, a fi i a efecte de determinar la procedència dels documents i aplicar «*la correspondiente corrección*». L'arquebisbe, que també rebé carta de Groizard, envià notificacions arreu de la seva demarcació el dia 5 de gener per tal d'aclarir nous detalls de l'afer.¹⁴

El 21 de gener, un cop finides les investigacions, el nunci Francica es posava en contacte amb el ministre de Gràcia i Justícia per tal d'exposar-li el relat dels fets, tot fent notar l'encomiable actitud vigilant de l'episcopat.¹⁵ L'esborrany de la carta presentava dues parts. En la primera s'assegurava que no hi havia cap mena d'indici que fes pensar que algun sacerdot hagués firmat una carta d'adhesió al pretendent carlista, però que, en canvi, uns deu seminaristes de la diòcesi de Solsona havien intentat enviar un adhesió a la Junta Escolar Tradicionalista de Madrid.¹⁶ La segona part de la carta narrava uns fets que havien tingut com a escenari el Seminari de Barcelona:

«*En Barcelona hace más de un mes dijo un periódico carlista que a la*

13. *La reunión de escolares carlistas*, «Correo Catalán» [=«CC»] (13-XII-1897), p. 3, i *La Juventud Escolar*, «CC» (14-XII-1897, ed. matf), p. 8.

14. Archivio Segreto Vaticano, NM, 626, v, II, III, núm. 4, *Adesione a Don Carlos firmata da 96 alunni di un Seminario della provincia ecclesiastica di Tarragona, ed altra que se dice firmata da molti sacerdoti della stessa provincia ecclesiastica*, ministre de Gràcia i Justícia al nunci apostòlic (Madrid, 30-XII-1897), arquebisbe de Tarragona al nunci apostòlic (Tarragona, 30-XII-1897), nunci apostòlic al ministre de Gràcia i Justícia (Madrid, 1-I-1898) i a l'arquebisbe de Tarragona (Madrid, 3-I-1898), i arquebisbe de Tarragona al nunci apostòlic (Tarragona, 7-I-1898).

15. *Ibid.*, nunci apostòlic al ministre de Gràcia i Justícia (Madrid, 21-I-1898).

16. Groizard va donar per tancat l'afer, recomanà un bon correctiu als seminaristes i mostrà una certa desconfiança cap al bisbe de Solsona, el qual, en assabentar-se'n, trameté la seva preocupació al nunci Francica. *Ibid.*, ministre de Gràcia i Justícia al nunci apostòlic (Madrid, 22-I-1898), arquebisbe de Tarragona al nunci apostòlic (Tarragona, 15-I-1898), nunci apostòlic a l'arquebisbe de Tarragona (Madrid, 19-I-1898), bisbe de Solsona al nunci apostòlic (Solsona, 31-III-1898), i nunci apostòlic al bisbe de Solsona (Madrid, 18-IV-1898).

inauguración de un círculo de jóvenes carlistas de la Universidad había asistido un seminarista, quien había ofrecido hacer inscribir en el Círculo a trescientos seminaristas. El Sr. obispo, tan pronto como se enteró de esta noticia, buscó al alumno que resultó ser un ex-seminarista interno que con pretexto de poca salud salió del Seminario para estudiar en el Instituto y seguir la carrera eclesiástica como externo.

»Reunido el Consejo de Disciplina del Seminario y llamado el alumno manifestó que había ido a dicho Círculo porque ignoraba o no recordaba la prohibición que tienen por Reglamento los alumnos externos lo mismo que los internos de asistir a Casinos, etc., etc., que le pareció bien lo que oyó en el Círculo y pidió ser admitido ofreciéndose a llevar trescientos compañeros, que no dudaba irían lo mismo que él a un Círculo donde se sustentaban buenas ideas religiosas y morales. Añadió que todavía no había dicho nada a ningún compañero, y al increparle los de la Junta de Disciplina su proceder lloró y aceptó la obligación que le impusieron de ir a la Junta de jóvenes carlistas a desdecirse de sus ofrecimientos. Se ordenó además que se publicara en el Seminario lo acaecido y que la aprobación del curso al alumno, sobre el cual se ejercería una gran vigilancia, dependería de su comportamiento. Mas al presentarse el alumno al superior del Seminario para decirle que ya había cumplido su deber manifestando a la Junta que le borrasen del número de los socios porque estaba prohibido a los seminaristas internos y externos pertenecer a Casinos, etc., etc., añadió que, por prescripción facultativa, dejaba de seguir la carrera eclesiástica por ahora, ya que su delicado estado de salud no le permitía estudiar dos carreras.»

El seminarista al·ludit era Joan Bardina, el qual, segons el bisbe de Barcelona, era un «*joven de mucho talento y que siempre se había portado bien*». ¹⁷ Els jesuïtes barcelonins, que, de fet, eren els que havien informat directament la Nunciatura dels esdeveniments del Seminari, n'oferien una versió lleugerament diferent, bo i donant-los molta més transcendència, ja que «*la gran mayoría de los seminaristas es carlista*». ¹⁸ En tot cas, Bardina va abandonar, enmig d'aquest considerable enrenou, el Seminari de Barcelona.

Uns quants mesos després, des de les planes de «Lo Mestre Titas», Joan Bardina va emprendre una campanya contra algunes normes, professors i alumnes d'aquesta institució eclesiàstica. Els signes de venjança resulten inequívocs. Rere el pseudònim «Valcarlos», obria la campanya anunciant els articles que es publicarien les setmanes següents. Després de cantar les excel·lències de la Joventut Escolar tradicionalista, Bardina assegurava que la majoria dels seminaristes barcelonins eren carlistes. L'actitud d'algunes persones, tanmateix, era

17. Tanmateix, afegia: «*Este joven es poeta y creo que los catalanistas le han mareado como a otros encomiando sus grandes talentos para acabar por ser unos desgraciados sin oficio ni beneficio.*» *Ibid.*, bisbe de Barcelona a l'arquebisbe de Tarragona (Barcelona, 8-1-1898) i al nunci apostòlic (Barcelona, 15-1-1898). La correspondència que sobre aquest tema mantingueren l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe de Barcelona no esrigué exempta d'una certa crispació, en considerar-se atacat aquest darrer. A més de les cartes anteriors, cf. *ibid.*, arquebisbe de Tarragona al nunci apostòlic (Tarragona, 22-1-1898).

18. *Ibid.*, Jaime Vigo S.J. al nunci apostòlic (Madrid, 8-1-1898).

qualificada d'injusta i inqualificable. La campanya de «Lo Mestre Titas» anava, precisament, en la línia de defensar els seminaristes carlins i, de manera paral·lela, en la de «treure ensems al sol los drapets de persones que els porten no molt nets». ¹⁹ Mentre que els dos articles que iniciaren la campanya, signats per «Fusta», apuntaven contra les normes del Seminari i l'aplicació partidista que en feia el seu director, els atribuïts a «Paella» i a «Letam» es dirigien directament contra el seminarista Frederic Clascar. «Fusta» carregava contra aquells que defensaven que els seminaristes no havien de tenir opinions polítiques, com ara el mateix director del Seminari de Barcelona, el Dr. Forcadas. A aquest li recordava que en la seva institució, d'uns sis-cents estudiants, mig miler eren carlins, una vintena catalanistes i la resta indiferents. Ni un seminarista alfonsí o cristí. No podia ser d'altra manera si es tenia en compte l'ensenyament rebut al Seminari i la procedència del estudiants, la majoria de famílies carlistes. Consideracions d'aquesta mena a banda, l'objectiu central de la campanya era, tal com «Fusta» afirmava a la fi del seu segon escrit, denunciar la facció catalanista causant de la persecució a la qual el director del Seminari sotmetia els seminaristes carlins. ²⁰ Els catalanistes eren «quatre gats» —assegurava «Paella»—, entre els quals destacaven Norbert Font, Josep Dachs, el músic Dangla i Frederic Clascar, els quals representaven, respectivament, els catalanistes actius, místics, *palestrinistes* i els «que se las echan de filòsofs». Mentre que els tres primers eren considerats catalanistes de bona fe, bons estudiants, i que «tenen al carlisme la consideració que es mereix entre gent verament regionalista», Frederic Clascar, en canvi, era acusat de mantenir una conducta indigna amb els seminaristes carlins. Les acusacions eren les següents: provocar l'expulsió d'un estudiant carlí; delatar els estudiants que van participar en un número de «Lo Mestre Titas»; amenaçar amb «anar i fer i dir al doctor Torras [i Bages] certes coses per a reventar a cert carlista», i, finalment, calumniar estudiants del Seminari per ser carlistes. El director del Seminari era acusat d'afavorir-lo en no actuar contra ell malgrat que incomplís bona part de les disposicions dictades per l'autoritat episcopal: era redactor de «La Veu de Catalunya», col·laborador de la premsa catalanista —a més de cercar subscriptors per a «La Renaixensa»— i mantenedor dels Jocs Florals. Davant les primeres reaccions de Clascar, l'advertien que «pensi que així com ara hem tingut forces per tornar-li la pilota, segons lo que faci, tindrem forces, l'hi assegurem, per reventar-lo del tot. Tenim massa datos per a callar, si ell continua perseguint carlistes i prenent «Lo Mestre Titas» als estudiants». ²¹ En el darrer dels articles de la campanya, després d'insistir en la injustícia que suposava que alguns seminaristes escrivissin a la premsa catalanista mentre es perseguia «terriblement als estudiants que s'atreveixen a portar «Lo Mestre Titas» a la butxaca», es reclamava una intervenció contra Clascar per haver afirmat que el Dr. Forcadas feia allò que els catalanistes volien. ²² En definitiva, el Seminari de Barcelona constituïa a la darrereria del Vuit-cents un inte-

19. VALCARLOS, *Los estudiants als seminaristes*, «Lo Mestre Titas» [=«LMT»] (1-X-1898), p. 2.

20. FUSTA, *Lo Seminari per dintre*, «LMT» (8 i 15-X-1898), ps. 2 i 4.

21. PAELLA, *Lo Seminari per dintre*, «LMT» (22 i 29-X-1898), ps. 3, i LETAM, *Lo Seminari per dintre*, «LMT» (4-XI-1898), p. 3. El número en qüestió de «Lo Mestre Titas» era el corresponent al 7-V-1898, elaborat pels membres de la Joventut Escolar tradicionalista de Barcelona.

22. LETAM, *Lo Seminari per dintre*, «LMT» (12-XI-1898), p. 4

ressant espai de formació i confrontació política, reflex juvenívol de les querelles entre els catòlics catalans.

«*Lo Mestre Titas*»: una revista carlina heterodoxa

Ni els problemes de salut semblen justificar totalment, sense referències a la vocació, la decisió de Bardina de deixar el Seminari, ni les manifestacions de penediment poden ser tingudes en compte al peu de la lletra, sobretot si atenem a la seva infatigable activitat publicística a partir d'aquell moment. El dia 23 de gener de 1898 ja el trobem participant en una vetllada celebrada al Centre de Carlistes de Barcelona.²³ Mentrestant mantenia les col·laboracions a «*Lo Geni Català*», on donà a la llum a principi d'any una sèrie d'articles intitolats *Programa carlista comparat*, publicats posteriorment com a fulletó. «Bravo, bravo, xiquet. Joves com tu és lo que falta», li espetaven des d'un altre setmanari.²⁴ Eren paraules de «*Lo Mestre Titas*», que havia sortit al carrer per primera vegada el juny de 1897. Els biògrafs de Bardina asseguren que hi col·laborava des d'un bon començament i que, a més a més, pràcticament escrivia tot el setmanari.²⁵ Ambdues afirmacions són complicades de comprovar, ja que tots els articles estaven signats amb pseudònim. El pseudònim «Said», que des del primer número cloïa els articles principals, és atribuït a Bardina, per exemple, quan és molt més factible de fer-ho a Joan M. Roma, el director de la publicació.²⁶ En tot cas, el pseudònim «Valcarlos» va començar a aparèixer —i, per cert, de manera continuada— al peu de determinats articles a principi de febrer de 1898. Amb posterioritat, doncs, a la sortida de Bardina del Seminari i a la publicació de l'elogi al *Programa*. «*Lo Mestre Titas*» era la que feia tres —i no pas l'última— de les publicacions tradicionalistes amb aquesta capçalera, precedida de les que veieren la llum a Barcelona entre 1868 i 1872, i entre 1888 i 1890, amb adhesió a l'integrisme i retorn al carlisme inclosos. El setmanari de l'etapa 1897-1900 —subtitulat, en un primer moment, «Setmanari humorístic i satíric de bona mena»— es pot definir com a lateral dins el carlisme català fi de segle. Així, el «*Correo Catalán*», que era el diari que representava la oficialitat carlina a Catalunya, l'ignorava sistemàticament. Tres elements denotaven aquesta lateralitat, que en ocasions es convertia en pura heterodòxia: la radicalitat del seu regionalisme, la seva vinculació amb el Centre de Carlistes —una escissió del Cercle Tradicionalista de Barcelona— i els comentaris sobre l'ultra-

23. En la crònica de l'acte es feia referència a «l'estudiós jove senyor Bardina», ja ben conegut en la premsa carlina catalana. El discurs que va pronunciar tractà «el Regionalisme, part integrant del credo carlista. Quant ens haguera agradat que els catalanistes haguessin sentit al jove Bardina! Potser haurien canviat de rumbo». Afegien que «l'assumpte per ell tractat amb tanta brillantès en lo Centre de Carlistes, és assumpte un xic relegat a l'oblit per la majoria dels carlistes catalans que en gran part el desconeixen, i és precisament assumpte que l'acaparen indegudament els anomenats *catalanistes*, els quals l'acomoden a sos principis, i el trinxen de la manera que els ve a mà». *Moviment carlista*, «LMT» (29-1-1898), p. 4.

24. «LMT» (8-1-1898), p. 2.

25. Cf. Joan Bardina i Castarà. *Dades recollides*, f. 15.

26. Joan M. Roma signà «Said» en alguns articles publicats, a principi del Nou-cents, a la revista del P. Corbató «*Luz Católica*». Cf. Vicente CARCEL ORTI, *Escritos impresos del padre Corbató*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», XLI, 1 (1965), p. 87, n. 26.

catolicisme del cap del carlisme català Lluís M. de Llauder, que consideraven un fre a l'activisme.²⁷ Els principals redactors de «Lo Mestre Titas» eren, a més de Joan Bardina, Joan M. Roma —el director de la publicació—, Carles Riubrogent, Manuel Roger de Llúria, Josep Font i Fargas —que dirigí entre 1899 i 1901 el setmanari «Lo Teatro Catòlich», on col·laborà ocasionalment Bardina, i va tenir un paper decisiu en l'editora Biblioteca Regional—, un capellà que signava J.M.V. Pbre. i Joaquim Font.²⁸ El jove Bardina participà molt activament en aquest projecte durant un període que delimiten la seva sortida del Seminari, d'una banda, i el seu processament i paral·lela clausura del setmanari el 1900, de l'altra.

Poesies i narracions, sempre de caire polític i humorístic, es combinaven en la producció literària de Bardina a «Lo Mestre Titas», amb articles doctrinals i de polèmica. El temari era força variat, però hi havia algunes qüestions recurrents. En destacaven particularment tres: els mals que provocaven a Espanya els governs liberals, els eclesiàstics i la política i, per últim i principal, el catalanisme. Els governs liberals, escrivia Bardina l'octubre de 1898, «nos han empobrit, nos han tiranitzat, han viscut a la nostra esquena molts d'anys, han mort la indústria i l'agricultura, han substituït l'exèrcit, nos portaren a una guerra, poguent evitar-la, nos han empaitat, un cop començada, a les derrotes».²⁹ En aquesta mateixa línia, el jove publicista va passar revista en dues seccions significativament titulades *Espetechs* i *Trabucasso* al fracàs de la Restauració —*A enterra'!* es titulava un dels poemes—, a la desfeta econòmica, a la immoralitat generalitzada, al paper de la regent Maria Cristina —anomenada l'*Austríaca* o *Donya Virtudes*—, als republicans, a la pèrdua de les colònies i al tracte dispensat a l'Exèrcit i als soldats, així com al carlisme, en quant únic remei a tots els problemes.³⁰ En el segon dels temes, de manera semblant a l'afer del Seminari, Bardina denunciava que mentre els eclesiàstics de filiació carlina eren perseguïts, es deixava fer als liberals. Així, l'escàndol provocat per l'assistència d'uns clergues a un acte carlí motivava el *trabucasso* següent:

27. «Què n'heu de fer si don Lluís juga a caramboles a la Joventut Catòlica (catau de carlins) i si fa el tresillo amb lo rector de... i el de... i tot lo dia resa vespres i completes?», es pot llegir en l'article de presentació de «Lo Mestre Titas». *Déu vos guard*, «LMT» (26-VI-1897), p. 2. Josep Berga i Boix, en un conte publicat a principi de 1901, escrivia que aquesta publicació representava «la força i la gran diplomàcia dintre les varietats en què estaven dividits los adeptes a D. Carlos». Josep BERGA, *Gut escaldat...*, «La Renaixensa» (13-I-1901), ps. 271-273.

28. Cf. *Al Senyor Duc de Madrid*, «LMT» (4-XI-1898), p. 2. Les col·laboracions de Joan Bardina a «Lo Teatro Catòlich», a VALCARLOS, *Meditació*, «Lo Teatro Catòlich» [=«LTC»] (26-XI-1899), [p. 2]; *Credo*, «LTC» (24-XII-1899), [ps. 2-3], i *Un home (Arreglat del francès)*, «LTC» (25-III-1900), [ps. 5-7].

29. VALCARLOS, *L'Inri*, «LMT» (8-X-1898), p. 3.

30. Cf. VALCARLOS, *Espetechs*, «LMT» (12-II-1898), p. 4; *A enterra'!*, «LMT» (núm. extraordinari, 19-II-1898), p. 5; *Trabucasso*, «LMT» (26-II-1898), p. 4; *Triomfarem!*, «LMT» (10-III-1898), p. 2; *Trabucasso*, «LMT» (19-III-1898), p. 3; *Trabucasso*, «LMT» (26-III-1898), p. 4; *Don Jaume de Borbón*, «LMT» (23-IV-1898), p. 3; *L'Exèrcit*, «LMT» (4-VI-1898), p. 2; *Cuadros disolvents I*, «LMT» (11-VI-1898), p. 2; *Cuadros disolvents III*, «LMT» (2-VII-1898), p. 2; *Citas divertidas*, «LMT» (9-VII-1898), p. 2; *Trabucasso*, «LMT» (23-VII-1898), p. 4; *Las altas virtuts*, «LMT» (30-VII-1898), p. 3; *Qui ha perdut las colònias?*, «LMT» (13-VIII-1898), p. 2; *La llivertat republicana*, «LMT» (27-VIII-1898), p. 3; *El «biú»*, «LMT» (10-IX-1898), p. 2; *Los repatriats i Trabucasso*, «LMT» (17-IX-1898), ps. 2 i 3; *Meditem...*, «LMT» (4-XI-1898), p. 3; *Pour rire*, «LMT» (17-XII-1898), p. 2; *Castelar*, «LMT» (3-VI-1899), p. 2, i *Al poble*, «LMT» (10-VI-1899), p. 2.

«O en política el clero pot ficar-se,
o no ho pot fer (com algun temps s'ha dit)
Sí? Pot? Doncs, per què deuen castigar-se
als capellans carlistes de Madrid?
I si no pot, per què també no multen
al clero silvclista i liberal?
Per què no han castigat als que resulten
polítics defensors del trono actual?
Raó té don Peret:
Per uns, un bastó tort; per altres, dret.»³¹

Des del seu punt de vista, els eclesiàstics s'estaven implicant cada vegada més en política: «Fa cosa d'un any —escrivia a mitjan 1898— que les teules i les mitres es fiquen en la política que és un contento.» Aquests apuntalaven el tron al mateix temps que censuraven el carlisme d'altres eclesiàstics.³² El cardenal Sancha, que era un dels personatges més destacats en la defensa de les intituicions i de la dinastia regnant, esdevingué un dels blancs preferits dels carlins en els darrers anys de la centúria. Arran de la publicació dels *Consejos* del cardenal Sancha el 1899, «Lo Mestre Titas» menà una campanya contra aquest eclesiàstic, paral·lela a la del carlisme més oficial. Va donar suport, primerament, als escrits del president del Centre de Carlistes Julià Bosque i als de José Domingo Corbató. Bosque havia publicat un article titulat *El parto del cardenal Sancha* —escrit «amb un bitxo dels coents mullat amb vinagre», segons «Saïd»—, que generà un cert enrenou en la premsa conservadora i liberal.³³ El P. Corbató, el publicista més heterodox del carlisme finisecular, al seu torn, era l'autor del llibre *Los consejos del cardenal Sancha o Apología católica del Carlismo*, que «Lo Mestre Titas» recomanava i la seva administració distribuïa.³⁴ A més a més, el setmanari publicà articles impugnant les tesis de Sancha i alguna poesia, a més del full *Opiniones del cardenal Sancha*, que enviaren gratuïtament a deu mil sacerdots.³⁵ Si d'aquest full en reivindicaven orgullosament l'autoria, en canvi, es veien en l'obligació de negar qualsevol implicació en el virulent fulletó *El*

31. VALCARLOS, *Trabucasso*, «LMT» (9-IV-1898), p. 3.

32. VALCARLOS, *Trabucasso*, «LMT» (5-III-1898), p. 3; *Trabucasso*, «LMT» (26-III-1898), p. 4, i *Citas divertidas*, «LMT» (9-VII-1898), p. 2. La citació prové d'aquest darrer article.

33. [Julián] BOSQUE, *El parto del cardenal Sancha*, «Las Noticias» [=«LN»] (9-V-1899), p. 1. Cf. JOSÉ GIRBAU I SIVILA, *Sobre un artículo del señor Bosque*, «LN» (10-V-1899), p. 1; SAID, *Aclaracions*, «LMT» (13-V-1899), p. 3; VALCARLOS, *Sobre un folleto*, «LMT» (1-VII-1899), p. 3, i VALCARLOS, *Aclaració*, «LMT» (8-VII-1899), p. 4.

34. JOSÉ DOMINGO CORBATÓ, *Los consejos del cardenal Sancha o Apología católica del Carlismo* (Barcelona 1899). Cf. *Gran èxit!!*, «LMT» (12-VIII-1899), p. 2; *Grandios èxit! i Trabucasso*, «LMT» (19-VIII-1899), ps. 2 i 3; «LMT» (2-IX-1899), ps. 3-4; *Als carlistas*, «LMT» (16-IX-1899), p. 2, i *Lo respecte als poders constituïts*, «LMT» (9-XII-1899), ps. 3-4.

35. Cf. ABEL, *Lo cardenal Sancha*, «LMT» (29-IV-1899), p. 2; LO DEIXEBLE DE MANRESA, *No té res de lleig*, «LMT» (13-V-1899), p. 2; LO MESTRE VELL, *D'actualitat*, «LMT» (27-V-1899), p. 2; LO DEIXEBLE DE MANRESA, *Los figurins de moda*, «LMT» (27-V-1899), ps. 2-3; *Nova aclaració*, «LMT» (27-V-1899), p. 3; FLOR DE SANCH, *A Sancha*, «LMT» (27-V-1899), p. 3, i *Un gran filòsof. Un gran alfonso*, «LMT» (2-IX-1899), p. 1.

cardenal Sancha y otros excesos, que tanmateix procedia de la ploma d'alguns carlistes catalans.³⁶

Pel que fa al catalanisme, finalment, Joan Bardina va prosseguir les polèmiques que des de les planes de «Lo Mestre Titas» havia iniciat Manuel Roger de Llúria. Aquest darrer era presentat el 1896 per la premsa carlina com un model per a la joventut —tenia llavors uns vint-i-cinc anys—, ja que era el principal dirigent del partit a les terres de Lleida: cap de la junta provincial, director del setmanari «El Loredán» i president del Cercle Tradicionalista de Lleida.³⁷ Era, així mateix, un catalanista convençut. Jove, carlí i catalanista: les seves principals tribunes havien de ser «Lo Gení Català» i, sobretot, «Lo Mestre Titas». Aquestes publicacions toparen contínuament amb altres en l'òrbita de la Unió Catalanista, com «Las Cuatro Barras» o «La Nació Catalana», que els negaven la condició de catalanistes. Les controvèrsies tenien lloc entre joves —«Lo Mestre Titas» entrà en comptadíssimes ocasions en polèmica amb «La Renaixensa», per exemple, ja que això era cosa del «Correo Catalán»— que competien en enginy, originalitat i abrandament. El quinzenari «La Nació Catalana» revoltava particularment Manuel Roger de Llúria. Tant per uns comentaris que s'inseriren en les seves planes sobre la possibilitat d'adscriure Catalunya a França, com per un article signat per R. Prats on s'argumentava que el carlisme no tan sols no era catalanista, sinó anticatalà. Després d'un comentari fragment per fragment d'aquest article, Roger de Llúria conclouia: «Però... què han de sapiguer, ni què han d'entendre de carlisme, aquests catalanistes d'ahir, sens història, sens vida, sens personalitat en lo camp de la política, crisàlida que sens relleu propi ni del niu pot sortir encara; com se pot comparar amb lo grandióis roure vell del carlisme, qual bandera regionalista, seixanta anys desplegada, és coneguda per tota Europa, i desitjada avui per tota Espanya, com a remei únic als mals que ens afligeixen i destrossen lo cor de la mare Pàtria.»³⁸ Prats publicà, acompanyat d'un comentari dins la secció *Engrunas*, un segon article on continuava intentant de mostrar la no catalanitat del carlisme en base a la conducta dels seus dirigents i del mateix partit.³⁹ La resposta del jove advocat lleidatà ocupà dos articles. El primer era una divertida reflexió sobre els consells donats des del quinzenari catalanista a Roger de Llúria en el sentit que canviés de pseudònim,

36. *El cardenal Sancha y otros excesos (Folleto de actualidad)* (Barcelona 1899). En una nota l'atribuïen a uns joves «que suposem assisteixen a un centre d'ensenyança d'aquesta ciutat». SAID, *Aclaracions*, «LMT» (13-V-1899), p. 3. Cf. també *Nova aclaració*, «LMT» (27-V-1899), p. 3. Joan Bardina mostrava la seva coincidència amb el seu fons, però no pas amb la forma, ja que «sembla redactat en una pesqueria, o en les lloses d'un safareig, al compàs dels picadors». VALCARLOS, *Sobre un folleto*, «LMT» (1-VII-1899), p. 3.

37. D. Manuel Roger de Lluvia presidente de la Junta Provincial de Lérida, «BPC», XI (maig de 1896), ps. 72-73. La seva obra més coneguda és M[anuel] ROGER DE LLÚRIA (PI-TO), *L'as de bastos. Jacó, tacó, tunda o filpica al follet «Peligro nacional» escrit a mijença de bon país per D. Joseph Martos O'Neale y D. J. Amado y Reygondaud* (Lleida 1901). Sobre Roger de Llúria, cf. Jordi CANAL, *Els èxits i els fracassos del «carlisme nou» (1889-1900): una aproximació des de la Catalunya occidental*, dins Conxita MIR, ed., *Carlins i integristes: Lleida segles XIX i XX* (Lleida 1993), especialment les ps. 140-143.

38. [Manuel] ROGER DE LLÚRIA, *Perdoneu-los, Senyor...!*, «LMT» (30-VII-1898), p. 2, i *Pobre gent!*, «LMT» (6-VIII-1898), p. 2. L'article que motivà la segona intervenció de Roger de Llúria, a R. PRATS, *Als catalans afiliats al carlisme*, «La Nació Catalana» [=«LNC»] (30-VII-1898), p. 2.

39. R. PRATS, *Als catalans afiliats al carlisme*, i *Engrunas*, «LNC» (15-VIII-1898), p. 2.

ja que utilitzar el nom d'un il·lustre personatge de la història de Catalunya presuposava poc respecte per «nostres hèroes» i massa presumpció per a un periodista. Després de mofar-se a pler de la «planxa» sobre el seu cognom —«il·lustre», és veritat, però meu, ho entén?, ben meu—, exigia una rectificació. En el segon dels articles tornava a utilitzar la fórmula del comentari paràgraf rere paràgraf del text de Prats. En un passatge s'exclamava de la manera següent: «Vostè tot ho vol defensar amb la llengua! I, cregui, hi ha moltes coses que s'han de defensar d'altra manera.»⁴⁰ Malgrat la intenció de Roger de Llúria de tancar la polèmica, encara hagué de tornar a participar-hi després de la publicació de dues *engrunes*, on s'introduïen de bell nou dubtes sobre el seu cognom i on s'afirmava que resultava ben evident que als carlins «lo mateix els té la llengua pròpia que la del dominador».⁴¹ Fou, aquesta vegada sí, la seva darrera intervenció, si bé va seguir col·laborant a «Lo Mestre Titas».

Joan Bardina va prendre el relleu. A *Ofrena al senyor Prats*, el jove ex-seminarista exposava en to satíric un total de vint pensaments «espigolats pels jardins catalanistes», amb al·lusions a calúmnies contra els carlins, a l'escriure en castellà —un «pecat mortal i no sé pas quants anys de purgatori després de perdonat», que també cometia Prat de la Riba—, al lloc de la religió catòlica, a la incoherència dels catalanistes —en les seves declaracions contradictòries, en defensar el català a ultrança i posar els noms de Mercedes o José María als fills, o en emprar confusament els termes nació i estat—, o a l'escissió joves-vells en el catalanisme.⁴² Per tal d'animar la controvèrsia Bardina elaborà un altre recull de mostres d'incongruència i de contradicció catalanista, que abocaven a la següent conclusió: els catalanistes, entre «contradiccions, baralles i enredos», constituïen una veritable olla de cols.⁴³ Novament, silenci. I, en conseqüència, canvi de tàctica. En un altre article, Bardina incitava a deixar de banda les anteriors disputes, a confrontar programes i a incidir en les coincidències entre uns i altres, que eren notables. La seva proposta consistia a comparar els principals punts del regionalisme catalanista, extrets de les Bases de Manresa i de la *Doctrina catalanista*, i els del regionalisme carlí, en base als manifestos de don Carlos i als escrits d'Aparisi i Guijarro, Vázquez de Mella i el comte de Doña Marina.⁴⁴ La resposta de «La Nació Catalana» es féu esperar, però va ser positiva. D'aquesta manera principià una llarga controvèrsia, de la qual es poden ressaltar quatre elements.⁴⁵ En primer lloc, les formes, amb una correcció i una seriositat inu-

40. [Manuel] ROGER DE LLÚRIA, A «La Nació Catalana». *Quina planxa!*, «LMT» (20-VIII-1898), p. 2, i *Anem seguint*, «LMT» (27-VIII-1898), p. 2.

41. *Engrunas*, «LNC» (30-VIII-1898), ps. 2-3, i [Manuel] ROGER DE LLÚRIA (i no és pseudònim), *Dos paraulas*, «LMT» (10-IX-1898), p. 3. Cf. també Manel Maria ROGER DE LLÚRIA, Sr. director de «LO MESTRE TITAS», «LMT» (10-IX-1898), p. 2. Una nova intervenció de Prats, sense resposta, a R. PRATS, *Als catalans afiliats al carlisme*, «LNC» (30-IX-1898), ps. 1-2.

42. VALCARLOS, *Ofrena al senyor Prats*, «LMT» (22-X-1898), p. 2. Roger de Llúria s'afanyà a felicitar-lo, tot aprofitant per tirar algunes fletxes a Prats, des que era un dels «que va deixar lo rei Herodes» fins assegurar que pertanyia als qui «pensen amb los talons i escriuen amb los peus». [Manuel] ROGER DE LLÚRIA, *Xòquila!*, «LMT» (29-X-1898), p. 2.

43. VALCARLOS, *Olé ya! u Ofrena número dos*, «LMT» (12-XI-1898), ps. 2-3.

44. VALCARLOS, A «La Nació Catalana», «LMT» (26-XI-1898), p. 2.

45. VALCARLOS, *Catalanistas y carlins*, «LMT» (24-XII-1898, 7 i 21-I-1899 i 11-II-1899), ps. 1, 1-2, 2-3 i 2, i *Contestació als carlins*, «LNC» (15 i 31-XII-1898, i 15 i 31-I-1899), ps. 1, 1, 1-2 i 2.

suals. Segonament, les principals diferències entre un i altre programa que, des del punt de vista dels redactors de «La Nació Catalana», eren moltes i variades. En sobresortien, tanmateix, que el catalanisme no era un partit polític, ans una idea nacional, que el regionalisme dels carlins era d'ocasió, que el carlisme no volia anar més enllà de l'autonomia administrativa, que la monarquia no era imprescindible i, finalment, que el seu catalanisme conduïa necessàriament a la independència. En tercer lloc, les desconfiances lògiques: mentre que «La Nació Catalana» veia en les propostes de «Valcarlos» una maniobra per a captar catalanistes incauts, Bardina els acusava, al seu torn, de cercar més les diferències irreconciliables que no pas les coincidències. Per últim, la reconeguda heterodòxia de Bardina en relació amb el carlisme oficial.⁴⁶ Al costat de l'autocrítica sobre el poc ús del català pels carlins, sobre la seva organització en base a les províncies o sobre el *cunerisme*, hi havia sobretot un punt on la seva peculiaritat era notòria: la contundència amb què afirmava que primer era la Pàtria que no pas el Rei. Així,

«El dia en què Carlos VII es declarés centralista; el dia en què es borrés del programa carlí les hermoses paraules *autonomia* i *llibertat*; el dia en què per a ser carlí s'hagués de renunciar a la llibertat de la Pàtria, jo, i tots los carlins en pes, abandonariem, per què no dir-ho?, el que avui nos té disposats a obeir-lo sens objeccions de cap mena. Però mentre la democràcia sia l'ànima del programa carlista; mentre l'autonomia i la legitimitat sían, com avui, dolces germanes; mentre la personalitat de les regions tingan en Carlos VII a un acèrrim defensor, carlistes serem i carlistes incondicionals.

És necessari repetir-ho: Primer la *Pàtria* que el *Rei*; però, si, com avui, la bandera de la *legitimitat* és inseparable de la bandera de la *pàtria*, pot defensar-se a aqueixa, sens fer cas de la primera? Es pot ser autonomista sens ser carlista?»

Fins aquí la polèmica. La nova irrupció en escena de Prats, al cap d'uns quants mesos, no aconseguí de generar una nova discussió, ja que Bardina va considerar que «La Nació Catalana» incomplia algunes de les normes fixades inicialment.⁴⁷

El carlisme catalanista

Les propostes de Joan Bardina sobre el carlisme catalanista es troben condensades en dos fulletons que recollien i ampliaven, en bona mesura, els arguments esgrimits en el decurs de les polèmiques mantingudes des de «Lo Mestre Titas». Es tracta de *Catalunya autònoma* i de *Catalunya y els carlins*, editats en

46. Una heterodòxia que el féu topar públicament a principi de 1900 amb Benigno Bolaños *Encas*. Cf. VALCARLOS, *Regionalisme*, «LMT» (24-III-1900), ps. 2-3.

47. R. PRATS, *Als catalans afiliats al carlisme*, «LNC» (30-XI-1899, 15 i 31-XII-1899 i 15-I-1900), ps. 2, 2, 3 i 3. VALCARLOS, *Polèmicas*, «LMT» (9 i 23-XII-1899), ps. 2-3 i 3, i *Catalunya y 'ls carlistas*, «LMT» (16-XII-1899), p. 1.

1899 i 1900 respectivament. L'aparició de *Catalunya autònoma* va ser acollida amb elogis per la premsa carlina i amb silenci per la catalanista.⁴⁸ En la introducció, el jove publicista exposava l'augment de l'interès que es detectava pel programa carlí en uns moments en què la definitiva batalla entre liberalisme i carlisme s'apropava. Entre les idees d'aquest programa, l'autonomista sobresortia. Mentre que els partits liberals eren els botxins de Catalunya, ja que només pensaven a explotar-la, el partit carlista en tenia una noble idea, tot formant-ne part els autonomistes convençuts i de tota la vida. A fi de concretar aquests plantejaments i mostrar com seria la Catalunya carlina, Bardina procedia a una exposició del programa del seu partit en base als documents oficials. El resultat eren un total de vint-i-sis punts. El primer contenia els dos principis fonamentals:

«1er. *L'estat espanyol és una confederació* indissoluble de tantes *regions* com regnes, principats, províncies i senyories lo formaven antigament. Ni les Corts, sense força major, podran enajenar cap part del territori de l'estat, declarant així impossible el *separatisme*. 2on. Les regions són veritables *persones jurídiques*, i, per lo tant, del tot independents de son govern interior. Ni les Corts tenen poder per a conculcar l'autonomia de les regions, que, com a conseqüència de causes naturals, és indestructible. Així, elevant a principi la descentralització del poder, és impossible el *despotisme*»⁴⁹

La independència, per tant, era rebutjada per principi, mentre s'afirmaven tan radicalment com era possible les autonomies administrativa i econòmica, i jurídica i política (1). Els punts següents s'ocupaven del poder en els nivells estatal, regional, comarcal —la divisió en comarques naturals substituïa la provincial— i municipal (2-4). El cinquè s'iniciava afirmant que «Catalunya, i no Espanya, és la pàtria i nació dels catalans. Espanya no és més que un tot polític, un estat semiartificial, una confederació, però estat i confederació indestructible».⁵⁰ En conseqüència, Catalunya seria sobirana en el seu govern interior i recuperaria els «antics democràtics organismes»: Corts catalanes —que es reunirien en un cop a l'any i estarien constituïdes per diputats escollits pels gremis, sense sufragi universal, partits polítics ni parlamentarisme, els tres grans mals de la societat del moment—, Ministeri del Principat i Suprema Audiència de Catalunya (5-10). Els empleats de les administracions haurien de ser fills de la terra, per naixement o naturalització (11). L'ensenyament, algunes atribucions de la regió, la

48. [Joan BARDINA], *Catalunya autònoma (Folletó d'actualitat)* (Barcelona 1899). Cf. *Importantíssim! Folletó d'actualitat!*, «LMT» (12-VIII-1899), p. 3; *Bibliografia*, «LTC» (13-VIII-1899), [p. 1]; *Notas bibliográficas*, «CC» (24-VIII-1899, ed. matí), p. 6; *Catalunya autònoma*, «LMT» (2-IX-1899), p. 4; «LMT» (9-IX-1899), ps. 2-4, i *Catalunya autònoma*, «LMT» (16-IX-1899), p. 4. Les vendes, en tot cas, foren notables, i ja a principi de març de 1900 s'anunciava una segona edició, una volta esgotats els deu mil exemplars de la primera. Cf. *Catalunya autònoma*, «LMT» (3-III-1900), p. 2.

49. [Joan BARDINA], *Catalunya autònoma*, p. 6.

50. *Ibid.*, p. 7.

consideració del català com a única llengua oficial, així com la composició i les atribucions del poder central ocupaven els punts següents (12-19). Imperaria, d'altra banda, la unitat catòlica, no es recuperaria la Inquisició, es prohibirien els cultes maçònics, l'Església seria sobirana en tot allò espiritual i les qüestions amb l'estat es dirimirien a partir de concordats; l'Exèrcit, per la seva banda, estaria format idealment per voluntaris i, si no, hi hauria redempcions proporcionals o servei obligatori a fi d'evitar el sistema vigent, que repercutia negativament sobre les classes pobres. Els militars, com els capellans, havien de ser «fills de la terra» (20-22). Els quatre darrers punts tenien com a objecte, respectivament, les llibertats —completa la de consciència, abolida la de cultes i limitades les d'associació i impremta—, la qüestió social, la hisenda, ambdues amb plantejaments profundament deutors de l'*Acta de Loredan*, i les mesures transitòries (23-26).⁵¹ Una volta exposat el programa, amb múltiples coincidències amb les Bases de Manresa, Joan Bardina feia unes breus consideracions finals on convidava al seu estudi, comparació i, finalment, a actuar en conseqüència. D'aquesta manera, «si per sort tenen, dintre poc, ocasió de favorèixer al carlisme armat o al liberalisme combatut, recordint-se dels 25 anys passats de misèries restauradores, recordint-se d'aquells fatals deu mesos de república i recordint-se al fi d'aquest programa carlista i vegin què els convé fer, posada la mà a la consciència i la vista a sos interessos».⁵²

Per la mateixa època que veia la llum la segona edició de *Catalunya autònoma* sortia al carrer *Catalunya y els carlins*, el primer text que Bardina signava amb el seu nom.⁵³ Mentre que en el primer fulletó s'exposava un programa —una agosarada proposta dins el marc del carlisme, més en la forma i en l'elasticitat del fons, però, que en el propi fons, i més en els aspectes directament autonomistes que en els socials o econòmics—, en el segon, en canvi, fruit de la seva naturalesa polèmica, es feia una anàlisi de tots els programes catalanistes existents en el mercat polític, per tal de mostrar la radicalitat, antiguitat i autenticitat del programa carlí. La part central de *Catalunya y els carlins* era constituïda per articles publicats els mesos anteriors a «Lo Mestre Titas», que tant el moment històric com l'entestament d'alguns catalanistes, segons Bardina, obligaven a reimprimir:

«Per a demostrar la perfecta compatibilitat entre els programes catalanista i carlí i, sobretot, per a provar que d'aquest havia copiat el primer

51. Les mesures transitòries conformaven un ajustament de comptes amb els governants de la Restauració: «Les Corts decidiran què s'ha de fer davant los robos escandalosos i públics dels darrers trenta anys; com s'ha de tractar als polítics miserables que han despilfarrat la Hisenda; quines mides s'han de prendre contra els que ens han portat a les vergonyes de Melilla, Cavite y Santiago; com s'ha d'obrar sobre els que han fet d'Espanya una colònia de la *Triple Alianza*; fent que resplandeixi una exemplar justícia per a càstig mil voltes merescut dels culpables i escarment etern dels nostres fills.» *Ibid.*, p. 13. Sobre la qüestió social, cf. Jordi CANAL, *El carlisme català davant la qüestió social a les portes del segle XX*, «L'Avenç», 192 (maig de 1995), ps. 23-27.

52. [Joan BARDINA], *Catalunya autònoma*, p. 14.

53. Joan BARDINA (VALCARIÓS), *Catalunya y els carlins* (Barcelona 1900). El mateix any 1900 va aparèixer una segona edició del fulletó, corregit i anotat. Cf. *Obra nova*, «LMT» (24-III-1900), p. 4.

tots els seus dogmes, vaig publicar *Catalunya autònoma*, qual 2ª edició, esgotada la 1^a, està despatxant-se. Feren-ne cas omís els catalanistes i alguns d'ells continuaren combatint-nos amb pit envejable; que se'n necessita molt per a prescindir de raons i arguments estampats en un folletó que ha corregut en mans de tothom.

»Per això escriguí una sèrie d'articles, comentant de nou, i baix distint aspecte, el regionalisme carlí, essent mon intent adreçar-los als periòdics catalanistes que ens combaten. [...].

»No pensava reimprimir-los. Ho faig, cedint als precs d'estimats amics meus, que com jo es dolen de la fredor de relacions que entre nosaltres i els catalanistes existeix, mentre els federals i la maçoneria treballen sens parar per a atreure-se a son camp a aquest partit ahir nascut i avui exuberant de vida i amb forces immenses.»⁵⁴

En els primers passatges de l'obra s'establien les diferències entre descentralització administrativa, autonomia política i separatisme. Si la primera era defensada a Catalunya per industrials, gremis i ajuntaments, capitanejats pel Foment, la darrera ho era per «mitja dotzena de catalanistes *enragé*, sense nom ni autoritat, procedents del partit federal, republicans en política, ateïstes en religió, jacobinistes en el terreny social». L'autonomia política, en canvi, era la desitjada per tots els catalanistes. D'entre aquests, segons el jove publicista, els carlins eren els més radicals, ja que a la reivindicació de Corts catalanes afegien el *passi foral*. Si bé assegurava que el 1900 tot Catalunya era regionalista, l'autonomia només era assolible a través d'un partit polític que detentés el poder. El carlisme havia de ser aquest partit, l'únic a més a més que podia exhibir un passat plenament regionalista. L'anàlisi de l'arc polític del moment, des dels dinàstics fins als federals de Pi i Margall, el regionalisme dels quals era contrari a les Bases de Manresa, tot passant per Polavieja amb el seu pseudoregionalisme, servia per a reblar el clau: només els carlins podien satisfer les aspiracions de Catalunya. Així, «Don Carlos, des de fa 30 anys, quan no existia cap catalanista, quan tothom era rabiosament centralista, prometia ja reconèixer a Catalunya *Corts Catalanes, Diputació o Ministeri, ús oficial del català, autonomia universitària i judicial*. Quan, 24 anys després!, s'escrivien les Bases de Manresa, els catalanistes copiaven *ad pedem litterae* el programa carlí».⁵⁵ A fi i a efecte de remarcar la radicalitat del programa carlí en aquest sentit, Joan Bardina apel·lava al seu fullotó *Catalunya autònoma*, a més de reafirmar algunes idees com ara l'avantpo-

54. Joan BARDINA (VALCARLOS), *Catalunya y els carlins*, p. 3.

55. *Ibid.*, p. 23. Davant les acusacions d'imprecisió llançades sobre el regionalisme carlista en el passat, Bardina escrivia en un altre passatge del fullotó: «Ara mateix, fa solament 7 anys, al celebrar-se l'Assemblea de Manresa, tots els catalanistes anomenaven *pàtria* i *nació* a Espanya, cosa que avui, entre ells, és una heretgia. Solament un anomenava *pàtria* a Catalunya i *estat* a Espanya: el calumniat i cixerit Prat de la Riba, que és el que ha introduït entre els catalanistes la idea de la *nacionalitat* catalana.» I, tot seguit, afegia: «És que, si bé és veritat que els partits liberals mai seran regionalistes, per xocar amb ses arraigades opinions, també ho és que les idees i aspiracions d'una agrupació se van concretant amb el temps, aprofitant circumstàncies propícies. Per això només fa 30 anys que havem precisat els carlins nostre regionalisme; per això només fa 6 anys que han precisat el seu els catalanistes...» *Ibid.*, p. 15.

sició de la pàtria al rei o bé la d'una autonomia en el marc d'una «unitat federal ibèrica». *Catalunya autònoma* i *Catalunya y els carlins* mostraven, en definitiva, la radicalitat de la proposta de Joan Bardina en el marc del partit carlista — imprescindible, en quant aparell, per tal d'aconseguir l'autonomia— i de la pròpia ideologia carlina, que s'assumia plenament en matèries com la unitat catòlica, el paper nefast del liberalisme o, fins i tot, les tesis catastrofistes, però que es forçava fins al màxim en el terreny regionalista. Permetien de dilucidar, d'altra banda, el combat entaulat contra la monopolització de l'espai polític-ideològic catalanista per aquells qui s'anomenaven, ras i curt, *catalanistes*. Les acusacions de plagi per haver extret les seves doctrines del carlisme, o bé les de nouvinguts enfront de l'originalitat i el passat regionalista del carlisme, eren prou eloqüents. Joan Bardina va perfilar entre 1897 i 1900 la seva proposta de carlisme catalanista, radical i agosarat en tots els seus extrems, que, tanmateix, no va aconseguir ni d'atreure els catalanistes al camp carlí, ni encara menys d'imposar-lo a l'interior del partit encapçalat pel pretendent Carles VII.

De tota manera, paral·lelament a l'aparició d'aquests dos fulletons, alguns altres esdeveniments i circumstàncies marcaren la vida de Joan Bardina i l'evolució del carlisme catalanista. Per començar, l'aparició el setembre de 1899 del llibret *Táctica de Infantería*, un manual escrit en castellà per Bardina sobre formació militar —una més entre les obres d'aquesta temàtica que els carlins editaren a la darrereria del segle XIX—, destinat als seus correligionaris.⁵⁶ El comentari aparegut a «Lo Mestre Titas» era prou explícit: «Un llibre així, sempre útil, és avui d'absoluta necessitat, per lo que pot tronar.» A mitjan octubre se n'anunciava ja la segona edició.⁵⁷ Tant la publicació de *Táctica de Infantería* com la seva gens menystenible difusió han de ser posades en relació amb l'ambient prebèl·lic que es vivia en alguns nuclis carlistes, de què formava part Joan Bardina, pendent d'una ordre d'alçament. El volum va acabar als jutjats, igualment com ho feren alguns articles de «Lo Mestre Titas» —censura prèvia a banda— publicats els darrers mesos de 1899 i principi de 1900, però, a la fi, Bardina va resultar absolt i el llibret retornà a les llibreries.⁵⁸ La sensació de persecució s'intensificà en les setmanes següents. L'impetuós ex-seminarista es trobava en el centre de tots els embolics. El dia 10 de març els carlins celebraven des de 1896 la festa dels Màrtirs de la Tradició i els diferents periòdics del partit treien al carrer, amb aquest motiu, edicions especials. En el número extraordinari de l'any 1900 de «Lo Mestre Titas», al costat de poesies i il·lustracions, d'articles històrics i d'actualitat política, veié la llum un escrit de Joan Bardina on es denunciava la pràctica de la tortura per part de la Guàrdia Civil. Després de recordar els màrtirs del passat, Bardina retia homenatge als «màrtirs vivents»:

56. [Joan BARDINA], *Táctica de Infantería* (Barcelona 1899). Sobre l'ambient bèl·lic entre els carlins a la fi del segle i la publicació de manuals de temàtica militar, cf. Jordi CANAL i Eduardo GONZÁLEZ CALLEJA, «No era la ocasión propicia...». *La conspiración carlista de fin de siglo en un memorial a Don Carlos*, «Hispania», 181 (1992), ps. 705-742.

57. *Táctica*, «LMT» (30-IX-1899), p. 2, i *Llibres*, «LMT» (14-X-1899), p. 2.

58. *Devúncia*, «LMT» (28-X-1899), p. 3; *Táctica de Infantería*, «LMT» (4-XI-1899), p. 3; *Táctica de Infantería*, «LMT» (3-III-1900), p. 3, i «LMT» (10-III-1900), p. 3. Sobre la censura, cf. *Advertència*, «LMT» (25-XI-1899), p. 2, i *Avís a nostres llegidors*, «LMT» (2-XII-1899), p. 2.

«Allà a Guipúscoa la tirania liberal ha martiritzat a una vintena d'honrats fills del poble, pel sol fet (i encara no provat) d'haver volgut bolcar un tron que ha deshonrat al poble, esquarterat l'estat, i xupat la hisenda. Allà s'ha parlat altra volta d'ungles arrencades, de bacallà sense beure, de cordes de guitarra, de làtigos de plom, de màquines infernals; allà s'ha passejat l'infame Portas, deshonra de la deshonrada Guàrdia Civil que el sofreix, i d'aquest poble covard qual impossibilitat fa possible l'existència d'aquest monstre; allà, per fi, ha sigut la humanitat insultada, la justícia escarnida, la llei trepitjada per un canfbal disfressat de guàrdia civil espanyol i per un Govern digne d'exercir a Zululàndia.»⁵⁹

L'escrit no podia passar desapercebut a ningú. En conseqüència, el número del setmanari fou denunciat i recollit, i es va imposar a Bardina una multa. La subscripció oberta a les planes de «Lo Mestre Titas» —«ni a la redacció, ni l'humil redactor processat, que ara vos parla, poden pagar el procés, ni tan solament les 125 ptes. de la multa», escrivia el jove publicista—, va permetre de pagar la sanció, però no pas d'assumir les despeses generades pel procés subsegüent.⁶⁰ Un altre número del setmanari va ser així mateix denunciat, tot i que en aquesta ocasió públicament i en el Congrés de Diputats. A primera plana havien dibuixat un grup de catalans amb barretina i falç tallant el cap a Romero Robledo, que havia fet unes declaracions contràries al catalanisme. A l'interior no es quedaven gens curts, amb sentències del tipus següent: «Declaro a tots los diputats anti-regionalistes burros de solemnitat. S'exceptua en Romero Robledo, que ho és de naixement.» L'escàndol fou considerable.⁶¹ Encara un altre entrenou esclatà a mitjan abril quan el Governador civil de Barcelona imposà una nova sanció a «Lo Mestre Titas» pel número del dia 21, a més de prohibir la publicació a les planes del setmanari de les llistes de subscripció per fer cara a les multes. El mateix dia es declarava processat Joan Bardina per incitació a la rebel·lió a causa de l'article sobre els màrtirs. La fiança era de mil pessetes. Davant de tot plegat, els redactors decidiren plegar. Amb el seu agosarament característic, s'acomiadaren amb visques a la religió, a Catalunya, a Espanya i a Carles VII, així com amb un «Companys, a reveure! Amb la ploma o amb el fusell tornarem, si Déu vol, a comunicar-nos.»⁶²

59. VALCARLOS, *Màrtirs vivents*, «LMT» (10-III-1900), ps. 2-3. La citació, a la p. 2.

60. Cf. «LN» (18-III-1900), [p. 2]; *Nostra denúncia*, «LMT» (24-III-1900), p. 2; «CC» (28-III-1900, ed. tarda), p. 2, i V. [Joan BARDINA], *Cèntims!*, «LMT» (14-IV-1900), p. 2. La subscripció, a *Suscipció*, «LMT» (24 i 31-III-1900 i 7, 14 i 21-IV-1900), ps. 3, 4, 4, 2-3 i 3.

61. *Espectacle Regional*, i TITELLA, *Decret*, «LMT» (3-III-1900), ps. 1-2. En un número anterior, sota el títol *Com deuria començar lo 1900*, figurava a primera plana un dibuix que representava bona part dels polítics espanyols del moment penjats en forques. «LMT» (30-XII-1899), p. 1. Sobre l'escàndol provocat per l'afar Romero Robledo, cf. «LMT» (31-III-1900), ps. 1-4, i *Notus al vuelo*, «LN» (26-III-1900), [p. 1]. El corresponçal a Madrid de «La Renaixensa» deplorava que Romero Robledo hagués fet referència al Congrés en tot moment a un periòdic català, tot donant a entendre catalanista, ja que «el *Mestre Titas* no és per ningú considerat periòdic catalanista, sinó carlista escrit en català i dedicat a afalagar lo gust literari de les criades, aprenents i bastaixos». X., *Correspondencia. Madrid. 25 de Març*, «La Renaixensa» (27-III-1900), ps. 1.941-1.943 i 1.935.

62. *Als nostres amichs*, «LMT» (29-IV-1900), p. 1.

Temps de fracassos i desengany

«Lo Mestre Titas» *«sucumbió en manos de la libertad meretriz»*, s'assegurava en el pròleg a la biografia que sobre Aparisi i Guijarro elaborà Joan Bardina amb la finalitat de regalar-la a tots aquells que havien contribuït a les anteriors subscripcions. *Aparisi y Guijarro* resseguia la vida i el pensament del publicista valencià a fi de destacar la seva gran personalitat com a catòlic, tradicionalista, espanyol i regionalista.⁶³ A aquesta obra cal afegir-n'hi una altra, igualment escrita per Bardina en castellà i publicada el 1900 a la Biblioteca Regional, amb el títol *Orígenes históricos del carlismo*.⁶⁴ El llibre, que havia de ser la primera part d'un ambiciós treball de reconstrucció de la història del carlisme, exhaurí aviat la seva primera edició. La segona, amb revisió i títol i pròleg nous, tanmateix, no va veure la llum fins el 1916. En el pròleg, després d'unes referències al llibre de 1900 i als anys escolats des de llavors *«dedicados a estudios pedagógicos y sociales en España y en el extranjero»*, Bardina escrivia:

*«Dios quiera que estas páginas inspiren a otras plumas, más ilustradas y menos ocupadas que la mía, la idea de ir completando, con libros similares, la verdadera historia de la Comunion robustísima: tan robusta en su médula doctrinal, como anémica y desgraciada en su estrategia política; que ha podido ser la salvación de España, sin haber acertado en la táctica eficaz para llegar a ello; que, a pesar de todo, ha sido y es una de las más extensas y poderosas fuerzas que han influido e influyen en la resultante total de la política española.»*⁶⁵

Un carlisme fort doctrinalment, però anèmic i desgraciat en la seva estratègia política. En aquest pròleg, uns quants anys després dels fets, Bardina ofería algunes de les claus per a entendre el seu progressiu allunyament del carlisme per anar a raure, al cap i a la fi, en l'òrbita de la Lliga Regionalista. Aquest procés de transició es produí, a grans trets, entre 1900 i 1902. Els contactes entre Bardina i Prat de la Riba, si bé existien en els anys anteriors, es van intensificar a la darrereria de 1902. Fou llavors quan el primer va iniciar la seva campanya pedagògica a «La Veu de Catalunya» i quan, per indicació de Prat de la Riba, dissenyà una política i acció educativa per a la Lliga Regionalista.⁶⁶ Esdevingué, al cap i a la fi, tal com assegura Josep González-Agápito, un veritable pedagog orgànic.⁶⁷

63. VALCARLOS, *Aparisi y Guijarro. Apuntes biográficos del que fue honra de España y gloria de la Comunion Tradicionalista* (Barcelona 1900).

64. Juan BARDINA, *Orígenes históricos del carlismo* (Barcelona 1900). «Lo Mestre Titas» havia produït, en el denunciatiu número de 10 de març de 1900, un fragment de l'obra de Bardina, que s'anunciava com «a punt de posar-se a la venda». *Els màrtirs de 1822*, «LMT» (10-III-1900), p. 8. A la fi de 1898 havia aparegut ja una notícia on s'avançava la publicació l'any següent d'una *Historia del carlismo* en 30 quaderns de 16 pàgines, que seria «completa, reduïda i barata, és dir, eminentment popular, per lo poble escrita i al poble dedicada». *Història del carlisme*, «LMT» (24-XII-1898), p. 7.

65. Dr. Juan BARDINA, *Orígenes de la tradición y del régimen liberal* (Barcelona 1916), s.p.

66. Cf. Joan BARDINA, *Escuela de Mestres. Memòria del curs 1906-07* (Barcelona 1907), ps. 3-4.

67. Josep GONZÁLEZ-AGÁPITO, *Pròleg*, dins Joan BARDINA, *El règim de llibertat*, ps. XXI-XXXVI.

L'abril de 1903 Joan Bardina va publicar a les planes de «La Veu de Catalunya» un article molt crític sobre l'actitud d'enfrontament directe del partit carlista amb la Lliga amb motiu de les eleccions legislatives. En l'escrit, a més a més, aprofitava per llançar tot un seguit d'acusacions a la direcció carlina, que, en el fons, contenien una notable càrrega d'història personal. Així, escrivia: «Hi havia un partit fort, disciplinat i heroic. Palanca que podia, ben manejada, salvar l'Espanya, la voluntat o ignorància de sos cap-pares l'han convertit en puntal indirecte de tot el desgovernament regnant. Els de baix ho han conegut i en fugen; però els de dalt van continuant impertèrrits sa tasca amb la sang freda i la estupidesa del suïcida.»⁶⁸ «Els de dalt» no es quedaren amb els braços creuats davant les dures paraules de Bardina i contestaren l'endemà, des d'«El Correo Catalán», a qui ells anomenaven l'«*ex-seminarista, ex-carlista, ex-corbatoquista y hoy catalanista, J. Bardina*». En la resposta, així com en alguns textos apresguts els dies següents, des del diari carlista es va intentar de mostrar la inconseqüència del seu ex-correligionari a través del desenterrament d'alguns dels seus articles de l'etapa 1897-1900 i, en especial, dels que van veure la llum a la «Biblioteca Popular Carlista».⁶⁹ Aquesta reacció impulsà Bardina a redactar una rèplica, amb el títol *Quatre observacions*, on, per tal de defensar-se de les acusacions d'inconseqüència —extensibles a «centenars de correligionaris» que havien passat de l'òrbita carlista a la lligaire—, detallava les causes de la seva evolució política.⁷⁰ De les quatre observacions, la primera sobtava —«No som ex-carlistes els qui no hem sigut mai carlistes»—, però l'argumentació de Bardina no estava exempta d'una certa coherència:

«Mil voltes repetíem, fins quan de bona fe creiem en don Carles, que no defensàvem a cap persona com a persona i mil voltes escrivíem aquelles paraules d'Aparisi i Guijarro: “*Por el triunfo de don Carlos, no daría un solo paso: un hombre no merece tal cosa.*” Defensàvem al duc de Madrid en quant creïem que, pensant ell com pensàvem nosaltres, era l'home que més aviat podia realitzar aquell programa. Si per “carlista” entén el diari aquest, *tradicionalista*, llavors sí que ho érem, però continuem sent-ho encara sense la més petita mutació. Nostre programa era el *folleto Catalunya autónoma.*»

La segona de les observacions era conseqüència lògica de la primera. Bardina assegurava que en el moment que va considerar que els caps del carlisme no

68. J[Joan] BARDINA, *Ignorància supina?*, «La Veu de Catalunya» [=«LVC»] (18-IV-1903, ed. vespre), [p. 1]. En el fullotó de R.J., *Catalanistas y carlistas. Impresiones sobre las últimas elecciones de diputados a Cortes* (Barcelona 1903), escrit alguns dies després de les eleccions, es fan algunes referències a les intervencions periodístiques d'«*el nervioso y osado*» Joan Bardina (ps. 11-12).

69. «CC» (19-IV-1903), [p. 1], i *De Re Catalanista*, «CC» (22-IV-1903), [p. 1]. Més endavant aparegueren nous atacs, a *Otra plancha*, «CC» (29-IV-1903), [ps. 1-2], i *Dichos y hechos*, «CC» (2-V-1903), [p. 1].

70. Bardina afirmava que el diari carlista «en varis números *fa com qui contesta*, insertant tiquis-miquis personals i reproduint un article superficialíssim [es tracta de *Més sobre el catalanismo*] que el qui aquestes ratlles escriu publicà quan tot just comptava 17 anys [*sic, en tenia 20*]. J.C.». J[Joan] BARDINA, *Quatre observacions*, «LVC» (27-IV-1903, ed. vespre), [p. 2].

defensaven aquest programa, decidí separar-se'n, «no del tradicionalisme, això mai!, sinó dels quefes carlins», que havien mostrat la seva ineptitud i el seu antiautonomisme.⁷¹ En la tercera Bardina es reafirmava en la idea de continuïtat del seu programa. Tanmateix, afegia, en el cas de no ser així, era d'homes rectes canviar de pensaments quan van errats. Don Carlos era, en aquest sentit, un bon exemple de variabilitat si es prenia en consideració el seu retraïment després de la guerra de Cuba. La darrera observació se centrava en la campanya electoral de 1903, la base de la qual, segons l'autor, no podia ser la unió dels catòlics, sinó la pàtria. Joan Bardina posava fi a l'article confessant que s'havia vist en l'obligació de tractar la qüestió de les divisions a l'interior del carlisme, malgrat que aquesta no era la seva voluntat inicial, a causa dels atacs d' «El Correo Catalán».

Si bé el jove publicista sempre s'havia mantingut en grupuscles allunyats de la direcció oficial del carlisme català, ja fos el Centre de Carlistes o bé el nucli de «Lo Mestre Titas», dues qüestions l'haurien desenganyat definitivament a l'alçada de 1900. Primerament, l'actitud indecisa de la direcció del partit en els darrers anys del segle enfront de la via insurreccional. El desencís motivat per aquesta actitud era extensible a una porció del carlisme català i a una part de l'espanyol. Bardina ho argumentava de la manera següent: «Vingué la guerra de Cuba i tots sabem que el deure i la conveniència aconsellaven un capgirell ràpid, fort, però segur. Don Carles ho cregué així, i públicament escrigué «*que, perdida Cuba, vendría solo o acompañado...*» No s'ha fet. I el cervell (que, no per tenir quefes, deixàvem de tenir cap) ens digué: els quefes carlins o no han sabut bolcar lo existent, o no han volgut; en ambdós casos les nostres forces resulten inútils sota aquestes pèssimes direccions: la consciència em mana que me'n separi.»⁷² L'acusació dirigida als caps carlistes era, en especial, una acusació contra el pretendent Carles VII: aquella «persona altíssima que creia fa poc que, perduda Cuba, era deure seu tirar a terra les institucions actuals, i ara *ha canviat* de pensar i espera que les hi tirin els Republicans.»⁷³ L'alçament de Badalona, que va tenir lloc l'octubre de 1900, constituï la prova més evident de la indecisió dels uns i la impetuositat dels altres.⁷⁴ L'estrepitós fracàs amb què conclougué, pràcticament abans de començar, desballestà el partit carlista a Catalunya. Joan Bardina, en concret, de qui ja s'ha pogut veure l'actitud bel·licosa, tant en l'ús de la paraula escrita com en el seu estímul al combat contra el liberalisme, pertanyia als grups que donaven suport a una insurrecció armada a Catalunya. Don Carlos i el seu representant a Espanya, Matías Barrio Mier, així com a

71. Bardina al·ludia, en aquest sentit, a «la guerra iniqua que es feia als carlins verament autonomistes, entre altres al senyor Mella, avui tan hipòcritament festejat pels qui fins l'honra li llevaren». Juan Vázquez de Mella havia estat destituït pel pretendent carlista com a director d'«El Correo Español» a principi de novembre de 1900 i durament criticat per la direcció partidista a causa de la seva posició favorable a un alçament. La referència de Bardina tenia una especial significació en uns moments en què Vázquez de Mella encapçalava la candidatura carlina per Barcelona. D'altra banda, un dels darrers articles publicats a «Lo Mestre Titas» per Bardina era dedicat a Vázquez de Mella, que hi era caracteritzat com «el més fervorós predicador i apòstol més entusiasta» de la qüestió regionalista. VALCARLOS, *Mella*, «LMT» (21-IV-1900), ps. 1-2.

72. J[Joan] BARDINA, *Quatre observacions*.

73. *Ibid.*

74. Cf. Jordi CANAL i Eduardo GONZÁLEZ CALLEJA, «*No era la ocasión propicia...*».

Catalunya un ja malalt Lluís M. de Llauder i el general carlí José B. Moore —nomenat el 1899 cap major general de l'Exèrcit Reial de Catalunya—, frenaren i es van oposar als intents d'alçament. A la fi, el frustrat intent d'octubre de 1900 va propiciar, a banda d'una dura repressió per part de les autoritats governamentals, un joc de focs creuats a l'interior del partit carlí, amb acusacions, desercions i destitucions, però sobretot amb desconfiances i recels insalvables. Alts dirigents com ara Melgar, secretari personal del pretendent —rellevat del seu càrrec ja el mateix mes de novembre de 1900—, o com Vázquez de Mella i el marquès de Cerralbo, patiren les conseqüències d'haver donat suport a l'opció bèl·lica. Tots aquests esdeveniments, a més de les desavinences programàtiques, recordaren de ben segur a Bardina el «primer la Pàtria que el Rei». Molts carlistes catalans, com Joan Bardina, s'allunyaren del partit en aquella conjuntura. La majoria, tanmateix, hi restà. Alguns s'hi mantingueren, amb un peu a dins i un a fora, en clara posició d'heterodòxia, tot assajant fórmules per fer caure una direcció que consideraven que els havia traït. El setmanari barceloní «El Cañón» —subtitulat «Semanao regionalista, antiliberal y antimasonico»—, hereu implícit de «Lo Mestre Titas» tant des d'un punt de vista ideològic com pel que fa a tipografia i a un bon nombre de redactors i col·laboradors fou, entre setembre de 1901 i els primers mesos de 1902, l'exponent més representatiu d'aquests nuclis. Les topades amb la direcció del partit foren continuades, fins a arribar a la desautorització. Don Carlos al·ludia a «*los manejos de esos malvados*» en referència a «El Cañón». ⁷⁵Bardina hi va publicar en algunes ocasions, segurament sota el pseudònim «Val», que denotava un significatiu abandonament de (don) *Carlos*. ⁷⁶Va emprendre, així mateix, juntament amb el P. Corbató —pròfug també del carlisme i ubicable llavors en un tradicionalisme de caire messiànic— una vindicació de la memòria del principal implicat en l'alçament de Badalona Salvador Soliva, mort a la fi de 1901, que conformava al mateix temps una dura crítica a la direcció carlista. ⁷⁷Tot al llarg de 1901 i la primera meitat de 1902, finalment, actuà com a intermediari en algunes de les manobres d'apropament i negociació amb la Lliga Regionalista d'aquests nuclis mar-

75. Museo Cerralbo, C. XVI, núm. 38, Don Carlos a Matías Barrio Mier (Venècia, 30-XII-1901).

76. A *Bibliografía*, «El Cañón» [=«EC»] (18-I-1902), [p. 1], es feia una referència explícita a Bardina com a col·laborador del setmanari.

77. La revista «Luz Católica» (1901-1903) era la tribuna del P. Corbató per a criticar durament els «carlo-oficiales» o «carlo-traïdors», encapçalats per Carles VII que havia deixat de ser el seu *Gran Monarca*. Joan Bardina hi col·laborà en alguna ocasió amb el pseudònim «Dr. Leal». Més endavant aparegueren uns fullatons recopiladors sobre els «carlo-traïdors», signats per C.M. Apsmav i el Dr. Leal, és a dir el P. Corbató i Joan Bardina. Un d'aquests fullatons portava per títol *Los carlo-traïdors. Folleto 3º: Memoria póstuma del general D. Salvador Soliva con abundantes notas y documentos* (València 1904). Cf. Juan Bta. VÍZA CABALL, *Setenta años de aprendizaje* (Barcelona 1954), ps. 219-225; Vicente CARCEL ORTI, *La biblioteca del Padre Corbató legada al Colegio del Patriarca*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», XXXIX, 2 (1963), ps. 143-149, i Mariano PESET, *Carlismo y nacionalismo valenciano. Dos idearios desaparecidos: Aparisi y Guizarro y el Padre Corbató*, dins *Nation et nationalités en Espagne XIXe-XXe s.* (París 1985), ps. 225 i ss. L'enterrament de Soliva, d'altra banda, reuní bona part de l'heterodòxia carlina, Bardina inclòs. *Muerte de Soliva*, «EC» (28-XII-1901), [p. 4].

ginals de carlistes catalans.⁷⁸ Així doncs, la crisi que va patir el carlisme en els primers anys del segle xx fou, tal com apunten els anteriors indicis, d'unes dimensions molt considerables.

El segon desengany va ser provocat per la poca receptivitat de la direcció del partit a les propostes sobre el regionalisme carlista. A principi de 1900 la Junta regional, màxim òrgan del carlisme català, havia tramès una comunicació a Bardina prohibint una activitat que ell havia organitzat amb la finalitat d'aprofundir en aquesta qüestió. El document, signat per Llauder, era el que segueix:

«Dios, Patria, Rey.- Junta Regional de Cataluña.- Ha llegado a mi conocimiento haberse concertado un reto público... sobre las bases establecidas por la causa carlista en punto al regionalismo catalán... teniendo en consideración que nada se ha concretado todavía sobre el particular por la Autoridad única que puede hacerlo... esta jefatura se ve en el caso de prohibir dicho certamen propuesto por usted... El jefe regional, Luis Mª de Llauder. Barcelona 24 de enero de 1900.»⁷⁹

El certamen consistia en un debat públic entre Bardina i Prats, continuació de les polèmiques sostingudes les setmanes anteriors des de «Lo Mestre Titas» i «La Nació Catalana». Bardina assegurava que Lluís M. de Llauder li havia comunicat que «no sabia a punto fijo qué medidas y reformas abarcaba el regionalismo carlista».⁸⁰ I, amb ànim justificador de la seva sortida del carlisme, escrivia: «Al veure que nada tenien els quefes concretado sobre el regionalisme, amb l'afegitura absolutista i antitradicional de què don Carlos és l'autoridad única que fa el programa; un home de conviccions autonomistes i tradicionalment democràtiques no podia anar amb aitals quefes.»⁸¹ El 1904, en un fulletó que portava per títol *L'estat no és la pàtria*, Joan Bardina apuntava que només «una part del partit carlí des de fa pocs anys» era autonomista, mentre que, en canvi, «els carlins no catalans i gran part dels catalans» s'havien d'incloure dins de la tendència que qualificava com a regionalista o fuerista. Aquests consideraven la seva pàtria tant l'estat com la regió, a més de ser

78. Sobre aquesta qüestió, cf. Borja de RIQUER, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)* (Barcelona 1977), ps. 209-210 i 341-342. En una carta posterior a les ressenyades per Borja de Riquer, Bardina demanava un favor a Prat de la Riba per a Ismael Alegria, «germà de l'influent carlí del mateix nom». A banda de ser una obra de justícia i caritat —escrivia Bardina—, era així mateix «una obra de conveniència, ja perque el germà d'aquest jove és el verdader inspirador d'aquells d'armas tomar que tant se necessiten en les eleccions, ja que l'efecte dolent que ha produït el cas entre una massa grossa de militars carlins, que, passada la jura, volen prendre certs acords favorables al Catalanisme, desenganyats d'en Carlos i fracassat lo d'en Jaume; acords que crec vindran a consultar-li a V., com els he aconsellat, puix ho volen fer de manera que el públic avançat no se n'adoni (si convé), per a què no pugan explotar més els enemics de Catalunya la nota de reaccionaris que els hi donen als catalanistes». Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Prat de la Riba, Correspondència de Joan Bardina, Joan Bardina a Enric Prat de la Riba (Barcelona, 6-v-1902).

79. J[Joan] BARDINA, *Quatre observacions*.

80. Dr. Juan BARDINA, *Orígenes de la tradición*, s.p.

81. J[Joan] BARDINA, *Quatre observacions*.

partidaris de la descentralització administrativa.⁸² La comparació d'aquestes afirmacions amb les que sobre la mateixa temàtica es contenien a *Catalunya y els carlins* constitueix un suggerent exercici, que permet de mesurar la distància entre el febril publicista carlí i l'igualmente febril pedagog pratista.⁸³ El regionalisme del partit carlí estava fixat en les proclames del pretendent Carles —els manifestos de l'etapa del Sexenni democràtic i les cartes a Llauder (1882) i a Moore (1899)— i en l'Acta de Loredan. A la fi de 1893, don Carlos havia comentat ja al marquès de Cerralbo que el camp que ofería el regionalisme era «*vasto y fecundo, pero debemos avanzar en él con pies de plomo. Un paso en falso puede traer conflictos irreparables*».⁸⁴ El dirigent valencià Manuel Polo i Peyrolón representava els límits del partit en aquesta temàtica quan, en plena discussió i eferescència entorn del catalanisme a principi de 1900, afirmava: «No hay catalanismo, ni regionalismo que pueda competir con las libertades tradicionales, esto es, con los fueros, franquicias y privilegios de nuestros antiguos reinos, y los carlistas todos, con nuestro augusto Jefe a la cabeza, somos fueristas a macha martillo. Más de 30 años hace que lo venimos predicando a los cuatro vientos.»⁸⁵

Resultaria ben difícil de trobar més precaució, gens exempta de la característica vaguetat de l'ideari carlista. Del regionalisme d'un personatge com Vázquez de Mella —els carlistes eren, segons el seu parer expressat en 1893 a les Corts, «*fueristas y regionalistas, por esencia, presencia y potencia*»⁸⁶— al d'un Llauder, tanmateix, hi havia una notabilíssima distància. El cap del Carlisme català, que malgrat escriure setmana rere setmana al «Correo Catalán» només en dues ocasions tractà del catalanisme, afirmava:

«Nosotros, que somos tan catalanistas, por lo menos, como el que más, a quienes nadie puede ganarnos en amor a Cataluña y en el deseo de su enaltecimiento, que no hemos sido nunca amigos ni cómplices de los que incendiaron sus monumentos, destrozaron sus archivos y redujeron a Cataluña a la servidumbre liberal, antes los hemos combatido siempre, nosotros no hemos hecho alarde de catalanismo, ni nos hemos asociado a este

82. [Joan BARDINA], *L'estat no és la pàtria* (Barcelona 1904), ps. 6-7. A *Quatre observacions* ja havia mostrat la seva «persuasió que els quefes carlins no eren autonomistes, sinó sols

83. Alexandre Galí afirma que en 1902 Bardina «va irrompre en el camp de la pedagogia atabalant tothom no sols amb dotzenes d'articles dels quals hom es defensava no llegint-los, sinó amb empaitades, iniciatives i propostes una darrera l'altra». Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*, llibre II, primera part (Barcelona 1978), p. 83.

84. Museo Cerralbo, C. II, núm. 26, Don Carlos al Marquès de Cerralbo (Venècia, 10-x-1893). A la segona meitat de 1899, amb la clara intenció d'aprofitar l'agitació que es vivia a Catalunya i a Espanya en general, es va encarregar a l'advocat Ramon Jordana l'elaboració d'un projecte de Constitució de Catalunya, que, un cop exposat al palau Loredan restà en el més absolut dels oblits. Cf. Joaquín de BOLÓS, *Dice un antiguo carlista. Los tradicionalistas y las libertades locales*, «El Noticiero Universal» (25-x-1930), p. 5. Una de les persones consultades, segons Bolós, fou Prat de la Riba, circumstància que confirma la carta que aquest darrer envià a Leonci Soler el 18 de novembre de 1899, reproduïda a *Enric Prat de la Riba i Leonci Soler i March. Correspondència inèdita (1899-1916)* (Manresa 1991), ps. 65-66.

85. Manuel POLO i PEYROLÓN, *Los carlistas, no*, «LN» (26-III-1900), [p. 1].

86. Juan VÁZQUEZ DE MELLA, *Regionalismo y monarquía* (Madrid 1957), p. 278.

movimiento, algunas veces febril y por lo tanto atropellado, de sus propagandas ni organismos, porque no hemos querido descender de nuestras posiciones ni ser arrastrados por el movimiento de aguas en el que se ahogarán tantas ilusiones.

»Nos ha bastado decir lo que somos, y después sentarnos, observar y esperar. Hemos dicho que somos regionalistas, esto es, partidarios de todas las descentralizaciones y de todas las libertades forales prometidas en los programas de nuestro augusto Jefe; somos la tradición en lo que tiene de santo y glorioso, y el progreso verdadero, por lo que somos los herederos de lo porvenir. En nosotros se encarna el catalanismo, y no existe ni puede existir otro árbol que el nuestro en que la hermosa y robusta Cataluña pueda encontrar la sombra y la lozanía que busca.»⁸⁷

Les posicions de Joan Bardina havien necessàriament d'intranquil·litzar, en conseqüència, Lluís M. de Llauder. Els jocs catalanistes dels joves carlins abrandats eren tolerables mentre no resultessin comprometedors. No serà, de fet, fins ben entrat el segle xx quan el partit carlista català portarà a terme una opció decididament catalanista —fruit tant del possibilisme com del coixí creat a la darrerria del Vuit-cents—, no exempta de detractors, en el marc de la col·laboració implícita, conflictiva a voltes i idíl·lica en menys ocasions, amb la Lliga Regionalista.⁸⁸ La indecisió i les limitacions del carlisme oficial en el tema del catalanisme, tal com s'esdevingué amb altres aspectes de l'ideari a la darrerria del segle XIX, representaven al cap i a la fi un llast, si no es trobaven noves fórmules, per a una supervivència política no marginal en una Catalunya en ple procés de nacionalització.

87. L[luís] M. DE LL[AUDER], *Catalanismo*, «CC» (3-III-1895), p. 13.

88. Cf. Borja DE RIQUER, *De l'antiliberalisme a la contrarevolució. El carlisme català, 1876-1936*, «Revista de Girona», 147 (1991), ps. 56-58.